

Kortfattad historik och beskrivning

Långemåla socken ligger i södra delen av Kalmar län, gränsande i söder till Ålems socken, i norr till Bäckebo och Högsby och i öster till Fliseryds socken. Tidigare tillhörde Långemåla Högsby pastorat men 1885 gick församlingen från att vara annexförsamling till att bli ett eget pastorat.

Dagens stenkyrka föregicks av en träkyrka, troligtvis byggd på 1600-talet och den äldsta kända byggnaden på platsen för Långemåla samhälle. Träkyrkan såldes i samband med uppförandet av dagens kyrka och återuppfördes som mangårdsbyggnad på Brusemåla.

Långt innan samhället hade börjat växa fram stod dagens stenkyrka färdig, uppförd av arkitekt S. Enander i nyklassicistisk stil, helt i tidens anda. Järnvägen kom, bygdens näringsliv fick en skjuts och kring kyrka och järnvägsstation började samhället växa upp.

Öster om kyrkan formerar sig de till kyrkan anknutna byggnaderna på en rad. Närmast kyrkan ligger de tidigare kyrk stallarna, öster om dessa församlingshemmet, ritat av arkitekt Gunnar Lené och invigt 1940 och sist i raden skolan vilken även inrymde bostad för läraren och uppfördes 1863. 1940 uppfördes ett bårhus på kyrkogården straxt norr om tornet.

Kyrkan har en rektangulär planform med en runt absidformad sakristia i öster och kvadratisk torn i väster med en kvadratisk trälanternin krönt av ett förgyllt kors. Långhusets sadeltak är klätt med enkupigt lertegel medan torn och lanternin är avtäckta med bandfalsad plåt och sakristians halva kägeltak, spånklätt. Fasaden är spritputsad med släta hörpartier och omfattningar och sockeln slätputsad och avtäckta med kopparbleck. Takfoten är utförd i trä, kraftigt profilerad med flera fall. Långhusets och sakristians fönster är höga och rundbågade med korspost och spröjsade träbågar. Västgavelns fönster är lunettformade medan tornet har två lunettformade och ett runt fönster. Ljudluggarna är rundbågade och dess luckor har liggande panel. Väst och sydportalernas dubbelportar är rakt avslutade och har liggande profilerad panel i ovandelen medan panelen i nederdelen är utförd i form av en på spetsen stående kvadrat. Sakristians enkla, rakt avslutade dubbelport har liggande panel och rundbågigt överljus med spröjsade bågar.

1832 uppfördes dagens stenkyrka och år 1838 fick den sin första orgel med elva stämmor och en manual. I sin ursprungliga utformning hade kyrkan altarpredikstol med uppgång från sakristian och bänkkvarteren fyllde hela långhuset från västväggen med endast en smal gång mellan den bakersta raden och väggen, ända fram och förbi predikstolen till koret och vid långväggarna lämnades endast en smal gång mellan bänkkvarter och vägg.

Vid renoveringen 1908 ändrades detta, altarpredikstolen togs bort, en ny predikstol placerades på den norra långväggen och två av de främsta bänkraderna togs bort. Av naturliga skäl omdanades den östra korväggen, altaruppsatsen tillkom och försågs efter några år med altartavlan, Jesus i Getsemane målad av Ivar Hoflund i Kalmar. Framför altaruppsatsen placerades den nya altarringen. Det är möjligt att denna altarring ersatte en ursprunglig, slät och ogenombruten altarring. Förutom nämnda förändringar företogs vid denna renovering även en interiör ommålning av kyrkan.

År 1940 försågs kyrkan med källare, centralvärme installerades, de vedeldade kaminerna togs bort och på kyrkogården, norr om tornet uppfördes ett bårhus ritat av Nils Kårbo, Oskarshamn.

År 1950 företogs en utvändig renovering då samtliga tak lades om, takrännor monterades och kyrkan vitkalkades och målades.

År 1954 avslutades en genomgripande renovering där restaureringsförslaget hade gjorts av arkitekt, Arre Essén. För att minska golvdraget lades ett nytt, förhöjt golv in i bänkkvarteren, bänkarna under läktaren togs bort och då de kvarvarande bänkarna ansågs obekväma och gjordes djupare samtidigt som sits och rygg gavs en stötte lutning. Även på läktaren togs en del bänkar bort detta för att ge bättre plats för kören. Predikstolen tyckte man var enkel och bra och efter ommålning och ett tillägg i form av en baldakin tyckte man att den, väl kunde inordnas i interiören. Man ville även mura igen fönstret öster om predikstolen för att ge denna en bättre fond. Detta blev dock aldrig genomfört, däremot höjdes korgen något genom att pelaren som bär upp korgen försågs med en sockel samtidigt som trappan gavs ett extra steg. Det var inte bara predikstolen man tyckte var för lågt placerad. Altartavlan, målad av Ivar Hoflund, var placerad direkt på altaret vilket man ansåg gav ett intryck av att hela omramningen sjunkit ned och man höjde därför även altaruppsatsen något.

Språkbandet som sträckte sig över altaruppsatsen ansåg man kunde tas bort då det var tillkommet i sen tid varför det övermålad. Även de målade kassetterna ovan språkbandet övermålad. Dessa kassetter kan ha hört till den ursprungliga utformningen av korväggen. I övrigt ommålades hela interiören och i programmet för restaureringen stod att man önskade atttak och väggar skulle utföras i en varm och ljus ton medan bänkinredningen borde hålls i en mörkare, tyngre eventuellt kallare nyans och det föreslogs att altaruppsatsen skulle färgsättas i samråd med konservator.

Församlingen ansåg även att utrymmet framför altarringen var för litet, särskilt vid begravningar, varför koret förlängdes åt väster så att det kom att ansluta mot de främsta bänkraderna. Detta medförde också att man kunde placera dopfunten mitt framför ett fönster vilket sågs som positivt.

Det södra vindfånget, vars gestaltning troligtvis härstammade från 1908 års renovering, omgestaltades. Man tyckte att det med sin färgsättning sina många fyllningar och små rutor gjorde ett oroligt intryck varför det ombyggdes och gavs en stramar klassicistisk utformning. Nummertavlorna däremot tyckte man var vackra och passade till kyrkans stil men att de var något små och felplacerade. De gjordes därför svängbara och flyttades från altarpelarna till nytillverkade ständare på korbänkarna.

Trappan mellan vapenhus och torn ansågs för brant och trång varför den ersattes av en flackare med bröstning. Förutom detta ombyggdes orgelverket och för värmens skull försågs kyrkan med innanfönster. Man ville även förse innerbågarna med antikglas i blyspröjs för att få ljuset i kyrkorummet något varmare samt ge fönstren vid dopfunten en enkel dekormålning. Detta ansåg församlingen bli för dyrt och istället indelas innerbågarna i större rutor med träspröjs då smårutor i både inner- och ytterbåge kunde tänkas ge ett för oroligt intryck.

Då den besökandeförsamlingen under åren minskat i antal och gudstjänstformerna ändrats hade behovet av mindre andaktsrum uppkommit samtidigt som man kunde avvara en del av det stora gudstjänstrummets bänkar. Detta gjorde att man på 1980-talet underbyggde läktaren och i de nya utrymmena inrymdes mindre samlingsrum, städutrymme, wc, kapprum och rum för vaktmästare. I samband med detta togs de bakre bänkkvarteren bort vilket medförde att de bakersta kolonnerna som bär upp läktaren blev fristående. Kolonnernas dimensioner, framförallt i nederdelen, hade ursprungligen hållits små då de var placerade inom bänkkvarteren. Av samma anledning hade den nedre delen som skymdes av bänksidorna låtit vara rektangulär. I samband med ombyggnaden, då de bakre bänkarna togs bort kom kolonnerna att bli fristående och för att bättre passa i sin nya omgivning, omgestaltades de så att de blev runda och något grövre i den nedre delen.

Renoveringen år 2000 omfattade en fullständig ommålning av interiören där den sammanhållande kulören var en varm och ljus pärlgrå nyans samt en varmt gråvit marmorering vilka gemensamt höll samman den enkla klassicistiska interiören. Som accent användes genomgående förgyllning och en mörkt röd kulör. El och värme system byttes och exteriört genomfördes främst rengöring, mindre lagningsarbeten och omfärgning av fasader, snickerier och räcken. Ramper och trappor justerades och taket över sakristian tjärades (för fullständig rapport se Kalmar läns museums rapport 2003:20 Långemåla kyrka).

2005 genomfördes en restaurering, rengöring och retuschering av altaruppsatsen och altartavlan. Dessa arbeten utfördes av Johanna Palm-Avis, Jönköpings läns museum.

Kulturhistorisk bedömning

Alla kyrkor har generella värden och som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Långemåla kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska, icke-materiella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socken. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften "Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor", utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Från mitten av 1700-talet hade befolkningen i Sverige ökat stadigt. Denna utveckling fortsatte in på 1800-talet och gjorde att församlingarna blev allt större och det blev svårt att få rum i de äldre, ofta medeltida, kyrkorna. Denna trångboddhet förde under 1800-talet, med sig ett intensivt kyrkobyggande. Under 1700-talet sker även en förändring av synen på gudstjänsten och kyrkorummet. Prästen kom mer att ses som en pedagog som i samhällets tjänst upplyste medborgarna. Kyrkobyggnaden kom därför att i allt lägre grad uppfattas som en helig plats där sakramenten och Guds nåd utdelades och i allt högre grad som en sal där statsmakten, representerad av prästen, undervisade menigheten. Genom detta kom predikan att inta en allt starkare position gentemot sakramenten vilket gav genklang i kyrkorummets utformning i det att kyrkorummet kom att utformas som ett auditorium, ljust, rymligt och överskådligt, gärna försett med altarpredikstol. Den förändrade liturgin kom att gå hand i hand med tidens stilströmning klassicismen, vilket gjorde dess formspråk till en hävdvunnen och genomförd arkitektonisk utformning i många kyrkor vid tiden. Denna samverkan mellan liturgi och stilströmning, parad med det betydande kyrkobyggande som ägde rum under 1800-talet har givit Sverige ett stort antal kyrkor med snarlikt utformning vilket gör att man kan tala om en epok i svenskt kyrkobyggande.

På denna ordets kyrka följde i början av 1800-talet, väckelsens där senempiren ofta fått ge form åt kyrkorummet. Det tidiga 1800-talets liturgi kom att inriktas på väckelse där åhörarnas delaktighet blev allt mer central varför kyrkorummet i allt högre grad sågs som en väckelsesal där formgivningen gavs en underordnad roll. Då det var ordet och framförandet av detta som var den centrala kom arkitektens uppgift att bli att inrama och rikta uppmärksamheten mot predikan. Senempirens

kyrkorum kännetecknas därför av en från nyklassicismen ytterligare renodlad enkelhet. Detta senempirens rymliga ljusa kyrkorum åstadkoms bl.a. genom väl tilltagna, rundbågiga fönsteröppningar, släta, ljusa och osmyckade väggar, tunnvälvda tak med kraftig taklist och slutna bänkinredning, allt sammanhållet av en sträng symmetri och klassiska formelement. Den typiska planformen var ett rektangulärt långhus utan utbyggnader med vapen hus som en del av tornet i väster och sakristia inrymd i en absidial utbyggnad i öster. Långhusets portaler lades symmetriskt i söder och norr och som huvudingång användes vapenhusets port i väster.

Ett antal renoveringar till trots är Långemåla kyrka en god representant för den klassiciserande kyrkoarkitekturen då den i sin planform, exteriöra och interiöra uppbyggnad väl inordnar sig i den kyrkliga senempirens arkitektoniska karaktäristik. Den arkitektoniska inordningen i denna stilriktning representeras i Långemåla kyrka bland annat av den enkla slutna bänkinredningen, de vitkalkade, obemålade väggarna, tydligt avgränsade av den kraftiga taklisten; det flacka, odekorerade, tunnvälvda taket; den symmetriska uppbyggnaden av kyrkorummet, särskilt representerad av korets blinddörr mot sakristian; de klassicistiska formelementen som pilastrar, tympanonfält, palmettblad och tandsnittsfris; den lågmälda grå färgskalan med förgyllning av dekoren. Exteriört är det främst långhusets stora rundbågade fönsteröppningar; överljusen i form av lunettfönster; den enkla vitkalkade fasaden med slätputsade hörn och dörr- och fönsteromfattningar; sadeltaket, den kraftiga men enkla taklisten och tornets trälanternin.

Den 1908 nytillverkade predikstolen och altarringen representerar en utveckling som är representativ för många av väckelsekyrkorna där den ursprungliga altarpredikstolen på församlingens önskan ofta tagits bort och ersatts av en traditionell predikstol på långhusets norra vägg.

I perspektiv av att spegla både befolknings utveckling och kyrkans ställning är de nyklassicistiska kyrkornas stora antal geografiska placering i förhållande till kringliggande kyrkor en viktig komponent, där Långemåla kyrka väl fyller en plats.